

ПРИЛОЗИ

О НАСЕЉУ РОСЕ У СРЕДЊЕМ ВИЈЕКУ

Трагови архитектуре и ново тумачење савремених докумената

Росе је мање приморско насеље на крајњем западу полуотока Луштице. Својим положајем доминира над једним дијелом бококоторског залива, а добро је заклоњено од морских непогода које долазе са пучине. Са сусједним источним брдом, званим Кобила, чини први тјеснац у бококоторском заливу, па је кроз читаво вријеме свога постојања било погодно мјесто гдје су се вршила извиђања, контроле, царине, а донедавно је овдје било и сједиште лучке капетаније. Данас насеље броји око 15 кућа са свега тридесетак становника, који се искључиво баве туризмом. Куће су медитеранског типа, збијено поређане око мање увале са два пристаништа.

На X конгресу археолога Југославије, који је 1976. г. одржан у Прилепу, поднио сам реферат „Росе у раном средњем вијеку“, са посебним освртом на резултате археолошких истраживања на локалитету Мале Росе, гдје су откривени знатни трагови црквене и профане архитектуре.¹ Овај рад ће имати за циљ да у континуитету историјских догађаја на подручју Боке Которске друкчије протумачи неке до сада прихваћене закључке који су се односили на постантички Рисан и средњовјековне Росе. Такође ће овај рад бити логичан наставак већ раније објављеног мога рада „Правац римске цесте кроз Боку Которску“,² у којему сам на основу археолошких истраживања потврдио претпоставке С. Мијушковића да је Ресинум, римска станицја из Табуле Пеутингеријане, антички локалитет код данашњег Роса.³ Колико

¹ У *Материјалима XIII*, са X конгреса САДЈ, Прилеп 1976. (у штампи).

² И. Пушић, *Правац римске цесте кроз Боку Которску*, „Историјски записи“ XXXII/1, Титоград 1975, стр. 127.

³ С. Мијушковић, *Ново тумачење једног фрагмента из Табуле Пеунтингеријане*, „Историјски записи“ XXIII/1, Титоград 1966, стр. 111.

се у томе успјело показати даља археолошка истраживања на локалитетима око данашњег Роса.⁴

Антички писци,⁵ као и најновија археолошка истраживања у данашњем Рисну, прецизно су убицирали Рисан, *ῥιζων*, *ῥιζων*, Rhizon, Rhizinium, како се је све звао у антици.⁶ Из истих извора сазнајемо да је Рисан у антици био знатан град и да се је по њему данашњи бококоторски залив називао Рисански залив: *ῥιζωνικὸν κόλπον*, Sinus Rhizonicus. Рисан негдје у VII вијеку доживљава судбину многих античких градова на нашем приморју, било природним катаклизмама које су честе на овом подручју било навалом варварских народа. Историја прати догађаје многих античких градова на нашем приморју и послите њиховог разарања, док о судбини Рисна и његових становника ништа није забиљежено ни истражено. Тек много касније у средњем вијеку (X и XII вијек) појављује се у списима топоним Rissena, како ћемо касније видјети.

Што се пак тиче Роса, ми смо у претходном раду установили да ово насеље егзистира још у II вијеку, упоредо са Рисном, јер осим археолошких налаза, ми за то имамо солидан податак код Клаудија Птоломеја, географа из II вијека, који на територији Боке Которске види и биљежи Рисан и Росе — *ῥιζων*, *ῥιζάνα*.⁷ Такође и онај податак у Равенског анонимног географа из VII вијека, гдје помиње на терену Боке Которске Rucinium, сматрамо да се не може односити на антички Рисан, јер поред тога што Рисан концем VII вијека, или можда почетком VIII, како се Равенски аноним датира, као град више не постоји, а даљи списи ће нас увјерити да Rucinium можемо идентификовати са нашим Росем.

Константин Порфирогенит, грчки цар и писац (913—959), у свом дјелу *De administrando imperio*, износи како су Сарацени, арабљанско племе из Јужне Италије, опустошили градове Будву и Росе, и опљачкали подграђе Котора. Ову сараценску провалу он датира овако: У вријеме када је био убијен Михаило III, а његов савладар Василије I, као самовладар подгнут на пријесто-

⁴ Рекогносцирајући терен око данашњег Роса у потрази за остацима римске постаје *Resinum*, констатовали смо трагове архитектуре из средњег вијека. Путем неколико сонди открили смо комплекс грађевина у којима доминирају остаци једне цркве. Због неријешених имовинскоправних односа са власницима парцела на локалитету, а и због оскудице финансијских средстава, археолошки радови су морали бити прекинути.

⁵ И. Пушић, Бока Которска у дјелима античких писаца, „Годишњак Поморског музеја у Котору“, XII, Котор 1964, стр. 367.

⁶ Поред А. Еванса (*Antiquarian researche in Illyricum*, I и II, Westminster 1883), у новије вријеме вршена су археолошка истраживања на локалитету Царине у Рисну и том приликом је откривена архитектура која је припадала античком Рисну из II до IV вијека. Радове је вршио Завод за заштиту споменика културе (непубликовано).

⁷ Ј. Мартиновић, Анализа извора за убикацију *Agruviuma*, „Годишњак Поморског музеја“ XIX, Котор 1971, стр. 35 и 36; Илија Пушић, н.д.ј., стр. 129 и 130.

ље. . . Значи, то је могло бити средином IX вијека.⁸ Када овај Порфириогенитов податак прихваћамо као поуздан докуменат, онда морамо средином IX вијека гледати Росе као знатно насеље, можда не као Будву и Котор, али ипак познато и примјетљиво да га је могао забиљежити савременик од кога је Порфириогенит црпао свој податак и тако добро уочљиво да га Сарацени у својим пљачкашким походима не заобилазе. Иако немамо никаквих поузданих извора да утврдимо величину и значај Роса из овога доба, ми можемо претпоставити да је у том насељу био организован живот са свим потребним условима. Без обзира на то да ли су становници тог насеља били Романи из опустјелог Рисна, или Романи већ помијешани са одомаћеним Словенима из околних жупа, економски фактор овог насеља морао је бити задовољавајући. Према нашим претпоставкама тај економски потенцијал могао је долазити од мора и поморства, или од прилично богате пољопривреде коју пружају луштитка површја (маслина и винова лоза), или од оба економска врела подједнако.⁹ На основу оваквог тумачења јасно произлази да је Росе и доста прије Сарацена имало своју урбану структуру, коју је могао констатовати и у своју карту унијети Равенски аноним између VII и VIII вијека.

Константин Порфириогенит зна и за топоним *τα ρισεως* којим обиљежава једну од жупа у Травунској архонтији.¹⁰ Двије стотине година касније Поп Дукљанин у свом „Љетопису“ такође помиње *Rissena* као травуњску жупу.¹¹ Оба аутора лоцирају ову жупу између жупе Грбаљ са источне стране и жупе Драчевице са западне стране. У вјеродостојност ових података ми не сумњамо, али је ипак још спорно питање — који је то погодан терен од Котора до Кумбора гдје би требало да се развије и егзистира жупа, било у географском било у економском смислу. Врло узани приобални појас, гдје би се простирала та жупа, не пружа ни основне елементе за њено постојање. Али без обзира на те околности, ова жупа, односно простор ове жупе добио је име по античком Рисну, који се налази у средишту тога простора. Константин Порфириогенит и Поп Дукљанин могли су се послужити овим топонимом за одредиште овога, прилично стерлиног поднебља за интензивну земљорадњу, јер су могли знати да је ту постојао ан-

⁸ Константин Порфириогенит, *De administrando imperio*, по К. Јиречку, *Историја Срба I*, стр. 143; *Историја Црне Горе I*, стр. 351.

⁹ Површје Луштице богато је плодном земљом терасастог типа. Луштица је била насељена од неолита, па преко преисторијских Илира до у касну антику (И. Пушић, Археолошки локалитети и стање археолошке науке у Боки Которској, „Бока“ 1, стр. 7—23); Трагови преисторије и резултати досадашњег истраживања на територији Боке Которске, *Материјали XII, IX конгрес АЈ*, стр. 127—133.

¹⁰ *Историја Црне Горе I*, стр. 335, сматра да под називом *τα ρισενα* Порфириогенит мисли на жупу и на град.

¹¹ *Летопис попа Дукљанина*, Фердо Шишић, Београд 1928, стр. 326, изричито помиње само жупу — *iupaniis Rissena*.

тички град, по којему се све до појаве Котора звао Sinus Rhizonicus.¹² Познато је да антички Рисан у својој широкој околини није имао свој агер,¹³ због тога и није био интересантан за надирућа аграрна словенска племена, због тога се Рисан од VI вијека не појављује у савременим списима, и због тога ми данас ништа не знамо о судбини становника античког Рисна — Романа, а како је то забиљежено за остале античке градове у Далмацији. Тек доба консолидације кнежевина (архонтија) на овом подручју, а затим развијених феудалних државних заједница за вријеме Војислављевића и Немањића, могао је Рисан израсти у насеље, када су осим земљорадње уносе приходе доносили трговина, морепловство и царина.¹⁴ Турци после 1482. насељавају и утврђују Рисан као крајински град на граници према Црној Гори и Млетачкој републици, а то је доба када се Рисан почиње интензивно помињати у савременим документима.

Раније смо напоменули да су на терену данашњег Рисна вршена археолошка истраживања. Иако је тамо Завод за заштиту споменика у више наврата вршио систематска, заштитна и сондажна ископавања, на ужем подручју данашњег Рисна нијесу идентификовани никакви трагови архитектуре која би упућивала на средњи вијек.¹⁵

Анализирајући неколико средњовјековних докумената, за које се до данас сматрало да се односе на Рисан, навело нас је на претпоставку да се она не односе на Рисан, него на Росе.

Међу бенедиктинским опатијама у зетском Приморју помиње се и »Sancta Maria de Resson«,¹⁶ чију локацију сви дода-

¹² Страбон, *Географија*, VII, 5, 7 и 12 у И. Пушић, н.дј., стр. 269.

¹³ У науци је спорна локација Agruviuma на терену Боке Которске, али детаљна рекогносцирања свих предложених терена Agruvium, којег помињу Ливије (45, 26, 13) и Плиније Старији (3, 142, 144), показују да није могао бити град него агер у Грбаљском пољу са разасутим господарским зградама (И. Пушић, Прилог убикацији античког Agruviuma, *Материјали* X, IX конгрес АЈ, стр. 65—96; Ј. Мартиновић, н.дј., стр. 33). И надгробни споменик који је пронађен на Превлаци, која је на домаку Грбаљског поља, а на којему се чита име римског рода Sergius, могао је припадати само Рисну, јер је велики број римских становника у Рисну припадао овом чувеном племену (Mommsen, *CIL* II, 1738).

¹⁴ Agruvium, односно Грбаљ, у антици је могао бити рисански агер. Антички пут од Рисна до Ријечана и Никишића већ је одавно регистрован (М. Пешикан, Римски пут Risinum — Saluntha, „Старинар“ XXIII, стр. 63). Овај исти пут кориштен је у средњем вијеку за трговачке караване (П. Николић, *Трговачки центри и путеве по Српској земљи*, Београд 1899, стр. 44). У статуту которском помиње се Рисан као трговиште соли: De mercato salis quo nullus vendat semel nisi in Civitate Cathari et in Reseno. (И. Синдик, *Комунално уређење Котора*, Београд 1950, стр. 75, примједба 81).

¹⁵ Свим археолошким ископавањима у Рисну присуствовао је аутор овога рада, као члан археолошке екипе Завода за заштиту споменика културе СРЦГ.

¹⁶ Иво Стјепчевић, *Превлака*, Загреб 1930, стр. 5; К. Јиричек, *Историја Срба II*, стр. 15; Ј. Дјелчић, *Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro*, Задар 1880, стр. 94; Павлао Буторац, Територијални развитак Котора, „Анали Хисторијског института ЈАЗУ“, Дубровник 1966, стр. 77; *Историја Црне Горе 2*, стр. 52.

нашњи аутори траже у Рисну. Та »Sancta Maria de Resson« помиње се у 1346. години, у писму папе Климента VI цару Душану. Папа тражи од Душана да поврати неке цркве которској бискупији, па међу њима наводи »Sancta Maria te Resson«. ¹⁷ Још један доста експлоатисани докуменат је повеља коју даје Душан, односно Урош, Которанима 1351. године. У настојању да Которани учврсте своје посједе на територију Боке Которске и да сачувају своју аутономију, они Немањићима износе старије повеље и подмећу нове. Међу тим повељама је и ова наша, у којој се помињу Росе и Богородичина црква. У њој се одређује граница которског подручја, па се каже да она иде од Бобовишта на полуоток Превлаку и Луштицу, па од Роса и Богородичине цркве морском обалом до на Јази. ¹⁸ Досадашњи коментари о овом документу подијелили су мишљења о његовој аутентичности, али без обзира на оне моменте који су спорни, они подаци који помињу топониме у которском дистрикту су за нашу претпоставку од великог значаја. У овом документу први пут се пише Росе, какав ће назив остати све до данашњих дана, док у одређивању локације Богородичиној цркви свака претпоставка или било какав коментар су до данас изостали.

На терену данашњег Роса, прецизније: на локалитету који се зове Мало Росе, а смјештен је у једној плиткој ували, око које се са брда спушта терасасто земљиште, некада у маслињацима а данас обрасло у макију, налази се средњовјековни локалитет. Од луке и насеља Росе до нашег локалитета има око 300 метара обале, или свега стотинак метара копном, преко једног благог брежуљка. Истраживајући терен ради убицирања римског локалитета, тј. станице из Табуле Пеутингеријане наишли смо на средњовјековну архитектуру. Након сондажног ископавања и праћења откривених зидина констатовали смо архитектуру једне црквене грађевине и неколико комплекса зидови профане архитектуре. Иако се из објективних разлога нијесу могла вршити систематска археолошка ископавања, добивени резултати могу нам послужити као добар прилог у одбрани наших претпоставки о средњовјековном насељу Росе. ¹⁹ Према сачуваним архитектонским фрагментима може се утврдити да се овдје ради о цркви која је била широка 9 а дугачка око 15 метара, са добро очуваном апсидом. Зидови апсиде и јужног платна очувани су до 1,20 метара висине, док је сјеверни зид констатован само у темељима. Одмах се је могло запазити да је црква претрпјела неколико фаза градње. У јужном зиду цркве уграђен је један фрагмент грађе димензија 20 x 18 x 13 цм декорисан по горњем рубу мотивом кука (*laufen der hund*) на којему се чита дио латинског натписа OREM. По декору, натпису

¹⁷ Писмо папе Климента прештампано код И. Стјепчевић, и. дј., 64.

¹⁸ П. Буторац, н. дј., 77, са исцрпним коментаром и богатом литературом.

¹⁹ Индициони археолошки материјал који је пронађен на локалитету у Росу депонован је у Завичјаном музеју у Херцег-Новоме,

и функцији овог архитектонског декоративног фрагмента, одмах смо га сврстали у групу прероманичке архитектуре и скулптуре која је на овом нашем подручју егзистирала од IX до XII вијека.²⁰ Пошто је овај декоративни фрагмент нађен у секундарној употреби у зиду раније цркве, ми без много сумње можемо претпоставити да је на том истом локалитету била старија црквена грађевина која је у својој архитектури имала овакве архитектонске детаље као што је фрагмент ове греде. У самом броду цркве примјећује се једна ранија фаза преиначивања, па претпостављамо да је на овом локалитету морала постојати црква у континуитету од раног средњег вијека до XVI вијека када се више не помиње. Свакако да ће даља археолошка ископавања дати још прецизније одговоре на многа до сада још нејасна питања.

Упоређујући изнесена документа и резултате археолошких истраживања на локалитету Мало Росе, желимо све ово уклопити у историјска, културна и црквена збивања у нашем Приморју, а посебно у Боки Которској, кроз читави средњи вијек, тачније: од VI до XVI вијека.

Процес досељавања Словена у римској Превалитанији одвијао се у истим фазама као и у осталом дијелу далматинске обале. Градови се руше или напуштају, а њихови агери постају жупе, у економском смислу, досељеним Словенима. Настају нови градови, али још увијек и још дуго антагонистички према Словенима. Политички и економски моменат убрзава процес спајања жупа и формирања архонтија, што Словенима обезбјеђује куражнији наступ до и преко зидина романских градова. У сусрету са њима брже се одвија и процес диференцијације, кристијанизације и култивизације. Црква игра пресудну улогу, јер она на овом терену још од апостола Павла има своју традицију. Поред стража на градским зидинама стварају се и свеци заштитници, чији култови излазе из градских зидина. Кнежеви уводе поданике у хришћанство ради стварања свог ауторитета, као и ауторитета своје архонтије. Све ово прати документација у цариградским и римским канцеларијама, па се на основу њих стварају касније легенде, љетописи и историје.

Потпуно смо сигурни да су подаци које нам пружа Фарлати — Колети зрели за детаљну ревизију, јер су многа документа на која се позива овај истакнути аутор или нестала, или су нам још увијек тешко приступачна. Исто тако нам је из досадашњег искуства познато да многи документи који се у овом дијелу цитирају још нијесу у историографији одбрањени као аутентични извори. Овој документацији се такође умањује вредност због уочљивог субјективизма аутора у интерпретацији

²⁰ Натпис оваквог типа са украсом кука прати прероманичку архитектуру на овом дијелу Јадранске обале (Ј. Ковачевић, *Средњовјековни епиграфски споменици Боке Которске II*, „Споменик САН“, CV, Београд 1956; *Средњовјековни латински натписи у Боки Которској*, „Бока“ 5. стр. 38; И. Пушић, *Прероманска декоративна пластика у Котору*, „Бока“, 39—53; *Историја Црне Горе I*, стр. 371.

појединих историјских догађаја. Али без обзира на овакве карактеристике дјела *Illyricum Sacrum*, он нам довољно помаже у сналажењу на овом нашем тлу у оним врло мутним историјским збивањима раног средњег вијека.

Примијетили смо да Фарлати — Колети настоји да изнесе континуитет постојања епископске катедре у Рисну од VI до XVI вијека. Ми смо одмах запазили да се је и код њега појавила нејасноћа око имена Рисан и Росе, што ћемо даље видјети. Фарлати нам ипак помаже, јер смо многа његова документа могли уклопити у хијатусе на које смо током истраживања наишли. Као првога епископа у Рисну Фарлати помиње Себастијана из конца VI вијека (591—595) — *Georgius Sebastiano episcopo Rhizinensis*.²¹ Послије овог епископа не износи се више ни један докуменат о овој епископији све до 1271. године. Овај податак смо добро уклопили у нашу претпоставку да управо у том временском раздобљу Рисан не постоји као насеље. Можемо ли сада оправдано посумњати да су рисански Романи послије овога датума, тражећи своје збјегове према вратима Рисанског залива, дошли до његове крајње тачке Роса, те у његовој ували, онамо гдје је била некада римска станицја, пронашли себи заклон? Даљим годинама тај би збјег прерастао у насеље, тако да ће га забиљежити Равенски аноним и касније разорити Сарацени средином IX вијека.

X, XI и XII вијек везани су за прве кнежеве и краљеве на подручју Дукље, односно Зете. Документи из овога времена су оскудни, али се из њих ипак поуздано може сазнати да је на овом терену била граница између двије кнежевине — архонтије: архонтији Дукљи припадала је жупа Грбаљ, а Травунији *Risena*. У XI вијеку, у оружаном отпору против Византије, Дукља, а касније Зета, уједињује сусједне архонтије и при крају овога вијека консолидује се једна посебна краљевина на челу са династијом Војислављевића. Папа Гргур VII већ јануара 1078. године титулише Михаила Војислављевића краљевском титулом, а десет година касније поп Климент II уздиже барску епископију у ранг архиепископије и одређује јој суфрагане. Међу суфраганима барске архиепископије налазе се и оне епископије из романских градова, као што су улцињска, скадарска, затим которска и још неколико из мањих мјеста и насеља. Из ових догађаја изводимо два закључка за нас интересантна: први је — да владоци из династије Војислављевића већ у XI вијеку немају проблема са становницима романских, или претежно романских градова на своме приморју, а други — да се међу суфрагане барске архиепископије не помињу ни Рисан ни Росе, што значи да их у овим мјестима и у овом добу нема.

Поменули смо годину 1271, од када се почињу јављати епископи у Рисну, односно у Росу. Фарлати — Колети од ове године па све до 1520. помиње 14 епископа и три администратора,

²¹ Фарлати — Колети, *Illyricum Sacrum*, VI, Venetiis MDCCC, стр. 411, са коментаром.

и то овим редом: 1271. F. M̃ichael Tridentinus, 1350. Nicolaus i Duimus, 1398. или 1406. Andreas, 1400. Henricus de Tolvis, 1423. Constantinus, 1430. Georgius (у овом раздобљу помињу се три администратора: Tomas, Ioanees и Marin), 1432. Ioannes, 1436. Dionysus; за Dionysija доноси и епитаф:

D.O.M.
 NIC IECET INHUMATUS
 REVERENDUS IN CHRISTO PETER
 DOM.D. † DIONYSIUS STEPHANI
 EPISCOPUS ROSSENSIS
 NECNON SUFRAGANEUS ILLUSTRISSIMI
 DOM. D. † IOANNIS DE HEINSBERGE
 EPISCOPI LEODIENSIS:
 EX ISTO CONVENUTU FRATRUM
 ORDINIS CARMELITARUM ASSUMPTUS
 QUI OBIT ANNO DOMINI MCDLVIII.
 XXV. DIE MENSIS OCTOBRIS.

Затим слиједи 1440. Aegidus, 1517. Adrianus, 1519. Ambrosius и 1520. Antonius. Послије овога епископа Фарлати пише: Post Antonium Paschalem ad fedem motulanam translatum, ecclesiae et dioecesis Rhizinensis administratio commissa fuit episcopis Catharesibus, quam etiam num retinent.²² Од свих епископа само се један назива Resinensis, и то онај Duimus из 1350, а Ioannes из 1432. Busensis, сви остали зову се Resenensis, Rossensis, Rosensi, Rosienen. Поред настојања Фарлатија да нађе везу између Рисна и Роса, он се ипак одлучио за закључак да се сва ова документа односе на Рисан и рисанског епископа.²³

Надамо се, када се буду детаљно претресла документа на која се позива Фарлати-Колети, а која се односе на ову епископију, много ће се тога ревидирати, али за нашу тему је овдје од значаја податак да се од 1271. године не зове више episcopus Rhiziniensis као онај Себастијан из 591, него episcopus Rossensis, како је назначен у 12 приложених докумената. Други, не мањи закључак из ових података изводимо: да је Росе у ових 250 година морало бити знатно насеље које је могло имати свога епископа и своју дијецезу.

Још неколико историјских података може бити као прилог одбрани наше претпоставке, а односи се на период владавине Немањића.

Концем XII вијека Немања заузима и посљедње упориште зетских династа Скадар, Котор и Бар. Посљедњи Војиславље-

²² Исти, стр. 411—418.

²³ Rhizinium non solum nostris, sed etiam antiquioribus temporibus Rosonum, sive Rosonium appellari (Исти, стр. 411), па доцније додаје: Rhizinio everso, sedem suam Rosam, seu Rosas, oppidum ad fauces Sinus Rhizonici situm, transrulit; unde Rose Episcopus appellatur... (Исти, стр. 415).

вићи са својим архиепископом склањају се у Дубровник.²⁴ Поред тога што су на овако неславан начин завршили посљедњи зетски династи и њихов црквени поглавар, Немањићи ће Зети кроз читаво вријеме своје владавине признавати неку врсту самосталности и подржавати барску архиепископију са свим њеним суфраганима, а нарочито оне у зетском приморју. Од Немањине пријатељске преписке са папом Климентом III (1189)²⁵ до Душанове идеје о успостављању уније између српске цркве и папства,²⁶ српски династи су увијек доказивали пријатељство са католичком црквом, а нарочито онда када се је осјетила заједничка опасност од нехришћанских провала. Из тога раздобља имамо много примјера црквеног неимарства посвећених светитељима истока и запада, а нарочито у том погледу треба истаћи улогу краљице и мајке Јелене (1250—1314), жене Уроша I, која је по приморју градила католичке цркве и успостављала самостане.²⁷ Зар краљица Јелена у својој дугој владавини, прво као краљица, а касније као мајка Милутина и Драгутина, није могла концем XIII вијека обновити од бенедиктинаца већ напуштену »*Sancta Maria de Resson*« и подићи је у ранг епископије? То је она могла учинити својим великим ауторитетом на српском двору и блиским пријатељством са папском куријом.²⁸ Из истих извора знамо да је краљици Јелени омиљени култ био Богородица, па је многим црквама посветила овај култ.²⁹ Признајемо да су ове претпоставке резултат мање или више логичких размишљања, јер за овакво тумачење немамо никаквих писаних извора, али нека и ово буде једна од радних хипотеза о настанку и постојању епископије у Росу.

Неке историјске чињенице из црквених прилика компликују ионако хипотетичне наше закључке. У бурним трзавицама између барске и дубровачке епископије, још у XI вијеку которска епископија пришла је архиепископији у Барију и под њеном јурисдикцијом остала све до XIV вијека.³⁰ Котор је за вријеме Војислављевића, а касније и Немањића, у обје државе био један од главних градова. Иако су обје државе током читавог свог постојања радиле о осамостаљењу својих епископија, которска оријентација на јужноиталијанског архиепископа била је толерисана и помагана. Овакав став се може правдати једино

²⁴ К. Јиричек, *Историја Срба* I, стр. 196; *Историја Црне Горе* I, стр. 409.

²⁵ Исти (из Тајнера, *Mon. Slav.* I,6), стр. 203.

²⁶ Исти, (из *Mon. Hung.* II, 8—131), стр. 301—303.

²⁷ Исти, стр. 233 и 234.

²⁸ Б. Гушић, *Наше Приморје*, „Поморски зборник Хис. института ЈАЗУ“, I, Задар, 1962, стр. 57 и 58.

²⁹ Исти, стр. 57 и примједба 448.

³⁰ К. Јиричек, н. дј., стр. 161.

тима што су и Војислављевићи и Немањићи са владарима у јужној Италији имали јаких политичких, економских, црквених и породичних веза.³¹ Није ли сусједна епископија у Росу такође прихватила јурисдикцију архиепископије у Барију? Ово питање отежава појава зетског митрополита на Превлаци од 1249. год. и ставрање њеног подручја — Метохије, којој је припадала и Луштица са Росем.³² Није ли у то вријеме и црква у Росу припадала јурисдикцији Превлачког епископа? Ако јесте, то се је могло десити од појаве митрополита 1249. до писма папе Климента Душану 1346. То би могло бити управо тада, јер и у Фарлатијеву набрајању епископа у Росу, постоји један хијатус од 1271. до 1350. када се не помињу епископи.³³ Најкомпликованије у свему овоме јесте сазнање да у прилично богатој документацији Бискупског и Државног архива у Котору до данас се није пронашао ни један докуменат из овог времена који би поменуо Росе, иако су баш у вези с овим проблемом оба архива детаљно пребрана.³⁴

Без обзира на проблеме који су овој теми наметнути и који ће се још наметати, нама је овдје од значаја да можемо пратити континуитет еклезије у Росу, јер пратећи њу ми дајемо пуну вриједност Росу као средњовјековном насељу.

Ако смо изнијели довољно аргумената који иду у прилог нашој претпоставци о епископији у Росу, морамо још одговорити на питање — да ли је епископ из Роса био само титулиран, као што истиче Мијушковић,³⁵ или је имао своју дијецезу, тј. своју територију са подручним црквама, односно парохијама. Када говоримо о Луштици, полуотоку који затвара већи дио бокоаторског залива, подразумевамо територију од Роса до Грбаљског поља, што значи да обухватамо сва кртољска села са Превлаком и осталим дјеловима тиватског архипелага (Брда, Габрио — Св. Марко и Оток). Сва документа из средњег вијека па и касније овако ограничавају луштитчку општину.³⁶ На таквом терену могла је дјеловати једна бискупска катедра, јер поред Богородичине цркве у Росу у луштитчкој општини биле су у то доба ове цркве: Госпа од Отока у Жањици, св. Михаило у Луштици, св. Срђ на Брдима, св. Иван у Кртолима, св. Никола на Превлаци и фрањевачки манастир на Отоку.³⁷ На основу овога епископ у Росу није морао бити титулиран, јер је имао велико пространство за дјеловање.

³¹ Јелена је била родом из владарске Анжуинске породице, а папа је у својим писмима спомиње као: *Carissime in Christo filie nostre Elene regine Servie illustri...* (Б. Гушић, н. дј., стр. 57 и примједбе 445 и 450).

³² И. Стјепчевић, н. дј., са наведеном богатом документацијом из Бискупског архива у Котору.

³³ Фарлати — Колети, н. дј., стр. 414. (1271 Michael Tridentinus, а тек 1350. Nicolaus и Duimus).

³⁴ Можда ће се подаци о еклезији из Роса пронаћи у надбискупском архиву у Барију, који је онедавна приступачан и страним профаним научницима.

³⁵ С. Мијушковић, н. дј., стр. 50.

³⁶ И. Стјепчевић, н. дј., стр. 62 у примједби 328.

³⁷ Исто, са примједбама.

Нашу претпоставку о континуитету Богородичине цркве у Росу, без обзира на то да ли је она била бенедиктински манастир или епископско сједиште, допуњује и податак да се је култ ове светитељице задржао све до данашњих дана. У данашњем Росу још и данас постоји једна црква мањих димензија која је изграђена, како стоји на једном лапиду на pročелу, 1758. године и посвећена св. Марији (Госпа од Кармена), а исто тако на једном малом отоку у ували код Жањица, такође грађена за вријеме Млетачке републике, постоји капелица посвећена Маријином култу (Госпа од Отока). Овдје је такође интересно напоменути да на територији Рисна не постоји ни једна црква посвећена овом култу.

Није могуће претпоставити да је Росе за вријеме читавог средњег вијека, а нарочито ако се у њему налазила епископска катедра, могао бити безначајно насеље. У првом реду није могао бити зато што му кроз читави средњи вијек пратимо црквену и профану архитектуру са довољно елемената на основу којих их можемо датирати. Такође поуздано знамо да је црква могла фигурирати само у урбаним цјелинама, а нарочито ако је она била и епископска резиденција. Такође је вриједно напоменути да је Росе за вријеме Млетачке републике наставило континуитет постојања, урбано проширено са тврђавом и војничким логором, а затим га изградило у знатно стратешко мјесто у којему се налазила царинарница, поморска база, а за вријеме Аустро-угарске монархије још и лучка капетанија.

Илија Пушић